

BOOK REVIEW

Τίτλος: Ό,τι [δεν] θα μπορούσε να είναι αλλιώς. Μια Ποιητική Δοκιμή και Τρία

Κείμενα Περί Τέχνης, Εξουσίας και Οδύνης

Συγγραφέας: Νίκος Παπαδάκης

Σελίδες: 65

Έτος έκδοσης: 2015

Εκδόσεις: Ι. ΣΙΔΕΡΗΣ

Το «λιανό αυτό βιβλιάρaki», όπως το χαρακτήρισε σε ένα κείμενο βιβλιοπαρουσίασής του ο Δ. Φύσσης¹, με προκάλεσε να σημειώσω και να θέλω να μοιραστώ σε λίγες γραμμές τις σκέψεις που έκανα καθώς το διάβαζα, όχι ως μια τυπική βιβλιοπαρουσίαση, αλλά περισσότερο ως ένα σχόλιο βασισμένο στην προσωπική μου κατανόηση.

Το βιβλίο περιέχει 20 κείμενα, 17 ποιήματα, μέλη μιας ποιητικής δοκιμής με τον τίτλο «Ρωγμές» και 3 μικρά δοκίμια με τίτλο «Ιστορίες από το μελλον;» περί τέχνης, εξουσίας και οδύνης. Πρόκειται για κείμενα γραμμένα σε διαφορετικές στιγμές και εποχές την τελευταία δεκαπενταετία και τα οποία ο καθηγητής Παπαδάκης αποφάσισε, να καταστήσει δημόσια, χωρίς, όπως γράφει, να αλλάξει «ούτε γραμμή». Από πολλές απόψεις δύσκολη απόφαση που όμως κρατάει την ιδέα της ιστορικότητας της γραφής και του λόγου στο βιβλίο. Την ίδια στιγμή, με όσα γράφει στο «Αντί Προλόγου», επιλέγει να μην εκχωρήσει απόλυτα τον έλεγχο στους αναγνώστες και τις αναγνώστριές

του για μια εξατομικευμένη και αποπλαισιωμένη ανάγνωση των γραπτών του. Φαίνεται ότι είναι σημαντικό γι' αυτόν να δώσει βασικές συντεταγμένες για μια πιο εστιασμένη μελέτη του βιβλίου του, με την προσδοκία νομίζω να δημιουργήσει τις συνθηκες προβληματισμού και, θα τολμήσω να πω, διαλόγου στα ζητήματα που τον απασχολούν και θέλει να αναδείξει. Μάλιστα, επιλέγει ως πρώτο «επίσημο» συνομιλητή του τον καθηγητή Α-Ι.Δ. Μεταξά, ο οποίος στο Πρόθεμα του βιβλίου μέσα σε δυο σελίδες δίνει σημαντική ώθηση στο εγχείρημα του διαλόγου ανατροφοδοτώντας από τη δική του σκοπιά τα επιχειρήματα και τους προβληματισμούς του συγγραφέα.

Στο πρόλογό του λοιπόν ο συγγραφέας μας αποκαλύπτει την επιθυμία του να επιστρέψει σε κάποιες ρωγμές του παρελθόντος. Τονίζει ότι δεν μπορεί να υποδυθεί τον αθώο της γνώσης, και θα προσθέσω και της επιθυμίας ή ακόμα και της ανάγκης, και μέσα από το παράδειγμά του δεν αφήνει τους αναγνώστες και τις αναγνώστριές του να μείνουν αθώοι. Καθοδηγώντας μας στα βήματα του σε αυτή τη συνεπή, και ως εκ τούτου δύσκολη διαφυγή του στις παλιές αποτυπώσεις της δικής του αλήθειας, νομίζω, καταφέρνει να μας βάλει- ως καλός δάσκαλος- να σκεφτούμε ή έστω να σκεφτούμε το ενδεχόμενο να σκεφτούμε μέσα από τα ίδια μονοπάτια τι ξέρουμε και τι θέλουμε για τους εαυτούς μας.

Στους τίτλους του παράξενου αυτού βιβλίου, -παράξενου υπό την έννοια ότι ο ποιητικός και πεζός λόγος συνατώνται και συνυπάρχουν στις σελίδες του-, φαίνεται σαν η τέχνη, η εξουσία και η οδύνη να είναι απλώς τα ζητήματα που πραγματεύονται τα δοκίμια. Η μελέτη του βιβλίου νομίζω επιτρέπει να πει κανείς με σιγουριά ότι δεν είναι μόνο αυτό. Σύμφωνα με τη δική μου κατανόηση, οι έννοιες αυτές αποτελούν τους άξονες συνάρθρωσης των νοημάτων της «θραυσματικής» συνύπαρξης ποιητικού και πεζού λόγου, που όπως αναφέρει και ο ίδιος ο συγγραφέας: «...ίσως φανεί ανοίκεια...»,

γνέθοντας ένα ερμηνευτικό νήμα για «ό,τι [δεν] θα μπορούσε να είναι αλλιώς» στη ζωή του, στη ζωή των ηρώων του και στη ζωή μας.

Αναρωτήθηκα και έψαξα για την τέχνη και τη λειτουργία της στο βιβλίο. Πράγματι η τέχνη υπάρχει παντού ως μια πολυεπίπεδη και πολύμορφη διαδικασία παραγωγής λόγου που σχολιάζει τη ζωή και σχολιάζεται. Πρωταρχικά, η τέχνη υπάρχει στην πρωτογενή έκφραση της ίδιας της ποίησης του συγγραφέα. Ως μη ειδική στο πεδίο δεν μπορώ να κάνω κανένα σχόλιο για το επίπεδο της καλλιτεχνικής της αξίας του ποιητικού μέρους με φιλολογικά κριτήρια. Ωστόσο, έχει σημασία να αναφέρω ότι σχολιαστές ειδικότεροι από μένα στα ζητήματα αυτά, έχουν εντοπίσει σημεία με καλλιτεχνική σημασία. Θα αναφερθώ ξανά, στην κριτική του Δ. Φύσσα, ο οποίος γράφει «.. [α]υτά ενδεικτικά, από μια ποίηση που ορισμένα κομμάτια της αγγίζουν το αριστούργημα».

Ως αναγνώστρια, με ειδικό ενδιαφέρον για τις συνθήκες της κοινωνικής ρύθμισης της συνείδησης και τη σχέση τους με τα όρια και το είδος της δράσης των υποκειμένων, αναγνωρίζω στην ποίηση του Ν. Παπαδάκη την προσήλωση στη συνάρθρωση εμπειριών και νοημάτων με σκοπό την αναπαράσταση μέσα από τον ποιητικό λόγο των πολλαπλών μορφών έκφρασης της εξουσίας και της οδύνης των ανθρώπων όταν βρίσκονται στα όρια συμβάντων τα οποία δημιουργούν μικρές ή μεγάλες ρωγμές στην πορεία της ζωής τους. Η ιδέα του ανθρώπου ως εν δυνάμει υποκείμενο υποτακτικών ή/και χειραφετικών λόγων διακρίνεται στα περισσότερα από τα ποιήματα. Επί παραδείγματι, σύμφωνα με την οπτική μου, το πρώτο ποιήμα της συλλογής με τον τίτλο «Περι-παθήσεις» αναφέρεται στη μικροφυσική σχέσεων προσωπικών που το νόημά τους καθλώνεται στην καθησυχαστικά βέβαιη επιλογή της μοναχικότητας. Οι στίχοι αναπαριστούν ένα λόγο θραυσματικό για το σχετίζεσθαι, ο οποίος είναι οδυνηρά

αναπόφευκτος, αλλά ταυτόχρονα και απελευθερωτικός για το υποκείμενο που συγκροτείται μέσα σε αυτόν. Σε ολόκληρη την ποιητική δοκιμή ο συγγραφέας εμμένει σε σκέψεις και συλλογισμούς για «δύσκολους καιρούς», όπως σχολιάζει ο καθηγητής Μεταξάς στον πρόλογό του, γράφοντας στίχους για ταξίδια και προορισμούς, για ανθρώπους, για μνήμες, για την κοινωνική απόρριψη, ακόμα και για τις απουσίες που επιβάλλει το βέβαιον του θανάτου και η ηγεμονία του χρόνου στη ζωή των ανθρώπων στο «Πάντα ονειρών απατηλότερα», το καταληκτικό ποίημα της συλλογής.

Είναι μια ποίηση προσωπική που όμως θέτει τον αναγνώστη - ως συναισθηματική και νοητική οντότητα- σε δοκιμασία, καθώς του υπενθυμίζει ότι δεν είναι εύκολο αλλά χρειάζεται να παλέψει για να αποκτήσει επίγνωση της δύναμής του. Προτρέπει να βρούμε τη δική μας αλήθεια στη διατομή της γνώσης μας, των βιωμάτων μας, των επιθυμιών μας. Τα 17 ποιήματα μας θυμίζουν ότι τις στιγμές της κρίσης -στα όρια των ρωγμών- γινόμαστε υποκείμενα των επιλογών και των αποφάσεων μας και αυτό είναι άσκηση που μπορεί να προκαλεί οδύνη, ειδικά για τους άμαθους. Όπως κάθε άσκηση απαιτεί χρόνο, και συγγραφέας τον έδωσε επιστρέφοντας στις παλιές «ρωγμές» του, - τις αναγνωρίζει, τις συζητά, μας τις προτείνει.

Η τέχνη στα δοκίμιακό μέρος του βιβλίου εμφανίζεται μέσα από διάφορες μορφές της, - το χοροθέατρο (Δημήτρης Παπαϊωάννου, «Πουθενά», Εθνικό Θέατρο, 2009), τη λογοτεχνία (Μακάρθι Κορμακ, «Ματωμένος Μεσημβρινός», Καστανιώτης, 2011) και τον κινηματογράφο (Justin Kurzel, «Μάκβεθ», 2015)-, αποτελώντας το αντικείμενο είτε του σχολιασμού του συγγραφέα αναφορικά με τη βιωμένη εμπειρία του ως θεατής ή αναγνώστης είτε της κριτικής του αναφορικά με τα αισθητικά και καλλιτεχνικά μέσα έκφρασης των δημιουργών. Πρόκειται για τρεις αναλύσεις με ερωτήματα και επιχειρήματα βασισμένα σε μια φουκοϊκά προσανατολισμένη οπτική για την εξουσία, η

οποία εξαπλώνεται στις κοινωνικές πρακτικές, συνδέεται αδιάρρηκτα με τη γνώση και οι εκδηλώσεις της αντικατοπτρίζονται στην ύπαρξη, στις επιλογές και στη μοίρα των ηρώων.

Στο πρώτο δοκίμιο ο συγγραφέας αναγνωρίζει και συζητά τη δύναμη του χώρου και της ύλης ως ηγεμονικά στοιχεία ενός θραυσματικού συστήματος κυριαρχίας των σωμάτων και συγκρότησης ταυτοτήτων. Τονίζοντας ιδιαίτερα τη διαφορά των ιδιοτήτων του νερού και του μετάλλου και τη σημασία του δεύτερου ως μέσο της καλλιτεχνικής έκφρασης του Παπαϊωάννου στη συγκεκριμένη παράσταση, περιγράφει όσα συνέβησαν στη σκηνή ως μια διαδικασία συνάρθρωσης αέναων ρηματικών ροών αποτελούμενων από δύσκαμπτα όρια και στιγμές χειραφέτησης για τα σώματα, τα οποία όντας εμμενή στοιχεία του λόγου αυτού, πειθαρχούν, συγκροτούνται και επανασυγκροτούνται προκειμένου να υπάρχουν ως κοινωνικές υπάρξεις-υποκείμενα.

Στο δεύτερο δοκίμιο, με αφορμή ένα σκληρό βιβλίο βασισμένο σε ένα από τα κυνικότερα συμβάντα της παγκόσμιας ιστορίας – τη σφαγή και τον αιμοδιψή αφανισμό του ανθρώπου από τον άνθρωπο στο βωμό της κυριαρχίας του δυτικού κόσμου στην Άγρια Δύση-, ο συγγραφέας συζητά την αφανιστική επιβολή της επικυριαρχίας του ισχυρού ως μια ακραία έκφραση των εξουσιαστικών σχέσεων ανάμεσα σε διαφορετικούς πληθυσμούς της γης. Καταλήγει το σχολιασμό του με το νοσηρό όπως το χαρακτηρίζει ύστατο ερώτημα που αναπόφευκτα προκύπτει, το οποίο δεν είναι άλλο από το θεμελιώδες «θα μπορούσε να γίνει αλλιώς;». Και συνεχίζει: «Μα αν η σφαγή και η φρίκη, η απληστία και η ασπλαχνία, είναι το αναπόφευκτο που επιλέγει ο δυτικός πολιτισμός όποτε οικοδομεί έναν Καινούργιο Κόσμο, τότε τι; Ποια η ελπίδα;». Δύσκολα ερωτήματα που όμως σήμερα 5 χρόνια αφού γράφτηκε το κείμενο «Μεσημβρινοί εφιάλτες», παίρνουν άλλη διάσταση καθώς ο κόσμος βρίσκεται ξανά σε

ένα βίαιο μεταίχμιο- σε μια ρωγμή-της ιστορίας στις σχέσεις της δύσης με την ανατολή ή της ανατολής με τη δύση.

Το τρίτο και τελευταίο κείμενο του βιβλίου, που εδώ δημοσιεύεται για πρώτη φορά, έχει τίτλο «Το άνθος και το φίδι» και αποτελεί ένα σχόλιο του συγγραφέα με αφορμή την πιο πρόσφατη κινηματογραφική απόδοση του Σαιξπηρικού «Μάκβεθ» από τον Justin Kurzel. Η ανάλυση σε αυτό το κείμενο δίνει άλλη μια εικόνα της πολλαπλότητας των σχέσεων δύναμης και των εξουσιαστικών μέσων άσκησής της με αφορμή την άνοδο και την πτώση ενός βασιλιά-δολοφόνου, ο οποίος επιλέγει να γίνει ο τραγικός ήρωας της μοίρας του. Ο Μάκβεθ τυφλωμένος από τη φιλοδοξία διαστρεβλώνει το χρησμό των μαγισσών και αποφασίζει με τη συνενοχή και την προτροπή της συμβιάς του να ανατρέψει δολοφονώντας το νόμιμο καθεστώς και να καρπωθεί τα οφέλη από την εκφορά του νόμου της κληρονομικότητας στη διαδοχή ενός θρόνου. Η κίνησή του αυτή παραπέμπει με ένα τρόπο στην αντιμετάθεση που κάνει ο ίδιος ο Foucault (2011: 110) στην «Ιστορία της Σεξουαλικότητας» ανάμεσα στην πολιτική και τον πόλεμο καθώς αναρωτιέται αν «η πολιτική είναι η συνέχιση του πολέμου με άλλα μέσα;» και συνεχίζει «...θα έπρεπε περισσότερο να υποστηρίξουμε ότι η πολλαπλότητα σχέσεων δύναμης μπορεί να κωδικευτεί (εν μέρη και ποτέ συνολικά) είτε με τη μορφή του «πολέμου», είτε με τη μορφή της «πολιτικής»· θα ήταν τότε δύο διαφορετικές στρατηγικές (έτοιμες όμως να ταλαντευτούν η μία προς την άλλη) για να ενσωματωθούν αυτές οι άνισες, ετερογενείς, ευμετάβλητες και τεταμένες σχέσεις δυνάμεων». Στο έργο η εμπρόθετη και μεθοδικά οργανωμένη πολεμική στρατηγική του βασιλιά ανατρέπεται από την έλλειψη γνώσης για τον αντίπαλό του και από τα λάθη στις πρακτικές της εξόντωσής του τη στιγμή της μεγάλης μάχης. Το αστάθμητο στοιχείο του λόγου, είναι αυτό που αποκαλύπτει και απακαθιστά την εξάρθρωση που προκάλεσαν οι ανταρσίες του

βασιλιά. Σε αυτή την περίπτωση η νέμεση είναι αναπόφευκτη - μέσο για την επίγνωση των συνεπειών που μπορεί να έχει η δύναμη και για την κάθαρση.

Φτάνοντας στο τέλος αυτής της παρουσίασης έχει σημασία να πω ότι διαβάζοντας αυτές τις 65 σελίδες, τόσο στο ποιητικό όσο και στο πεζό μέρος, είχα συχνά την αίσθηση ότι ο αναγνώστης εκτίθεται αδιάλειπτα στο βάρος και στα συναισθήματα οδύνης που προκαλούν η απώλεια, η προσωρινότητα, η επιβολή, η αυταπάτη, ο φόβος, η ματαιότητα αλλά και το χρέος της επιβίωσης. Ορμώμενη από την τοποθέτηση του καθηγητή Παρούση στην παρουσίαση του βιβλίου τον Απρίλιο του 2016 στην Αθήνα, ο οποίος μεταξύ άλλων ανέφερε ότι ο συγγραφέας δεν βγάζει κραυγές, ούτε πόνο βγάζει αλλά δημιουργεί ερωτήματα με σκοπό να διαμορφώνει εκείνους που μπορούν να αλλάξουν τα καθεστάτα, καταλήγω ότι η οδύνη είναι το τέλος -ο σκοπός- του βιβλίου, όχι ως μια απαισιόδοξη και αξιέξοδη κατάσταση αλλά σαν παραγωγικό μέσο για την ενσυνείδητη αναζήτηση και την υπεύθυνη διεκδίκηση μιας καλύτερης ζωής, ό,τι μπορεί να σημαίνει αυτό για τον καθένα μας .

Βασικές πηγές

Howarth, D. (2008). Η έννοια του λόγου. Αθήνα: Πολύτροπον.

Phillips, L. & Jorgensen, M. (2009). Ανάλυση Λόγου: Θεωρία και Μέθοδος. Αθήνα: Παπαζήση.

Foucault, M. (1980). Power/Knowledge. Selected interviews and other writings 1972-1977 by Michel Foucault. (Ed.: C. Gordon, Trans.: C. Gordon, L. Marshall, J. Mepham, K. Soper). New York: Harvester Wheatsheaf.

Foucault, M. (2011). Ιστορία της σεξουαλικότητας. Ι. Η βούληση για γνώση. Αθήνα: Πλέθρον.

Σολομών, Ι. (1994). Πειθαρχία και Γνώση, εισαγωγικές σημειώσεις. Στο Ι. Σολομών και Γ. Κουζέλης (επιμ.) *Πειθαρχία και Γνώση*. Αθήνα: Εταιρεία Μελέτης των Επιστημών του Ανθρώπου (7-10).

Αντιγόνη Σαρακινιώτη

Διδάκτορας Παν. Πελοποννήσου &

Συνεργάτιδα του Διαπανεπιστημιακού Δικτυου ΠΑΕ

ⁱ Η παρουσίαση του βιβλίου από τον Δημήτρη Φύσσα βρίσκεται στην ιστοσελίδα του Αθήνα 9.84: <http://www.athina984.gr/2016/04/03/nikos-papadakis-enas-panepistimiakos-se-dithen-xena-chorafia/>